

НОВАЦІЇ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ УСТРОЇ АНГЛІЇ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVI СТ.: СПІВВІДНОШЕННЯ КОРОЛІВСЬКОГО УПРАВЛІННЯ ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Найважливішою ланкою становлення системи абсолютної монархії було створення адміністративного управління з підконтрольною йому мережею місцевого самоврядування. Витоки традицій виборного самоврядування в Англії відносяться ще до донормандського періоду, коли управління на місцях здійснювалось не через центральні, а через місцеві установи. Специфікою Англії стало те, що, на відміну від континентальних держав, її острівне положення позбавляло монархів необхідності мати постійну армію, тому комплектування збройних сил було однією з важливих функцій саме місцевого управління, а не центральної влади.

До проблем місцевого управління в Англії звертались, з одного боку, історики права, які розглядали лише окремі елементи місцевого самоврядування, а саме характеризували особливості судочинства на місцях та особливу увагу приділяли діяльності інституту мирових суддів [1; 2; 3]; з іншого боку, історики-медієвісти, фахівці з проблем тюдорівської Англії, у першу чергу такі видатні зарубіжні історики, як Д. Елтон, Д. Макі [2; 5], які розглядали систему місцевого самоврядування в межах своїх теоретичних концепцій та основну увагу звертали на роль служби шерифів у місцевому управлінні та зміни її функції у ранньотюдорівський період.

У радянській історичній літературі вивчені лише окремі аспекти адміністративної історії Англії XV-XVII ст. У працях Є.В. Гутнкової з історії англійської феодальної держави XIV-XV ст. висвітлюються проблеми взаємовідносин королівської влади і міського управління [6.-С.58-75; 7.-С.36-41]. Найбільш дослідженою виявилась історія розвитку міст Англії в XIV-XVI ст. У цьому контексті заслуговують на увагу праці відомого радянського урбаніста Л.П. Рєпіної, яка вивчала співвідношення королівської та місцевої влади у містах Англії XIV ст. [8.-С.179-186; 9].

Однією з особливостей розвитку англійського внутрішнього управління історики та правознавці називають постійні зіткнення між центральною владою та місцевою автономією, у результаті чого відбувались адміністративно-територіальні та структурні зміни як у місцевому, так і в центральному управлінні [10.-С.83]. В адміністративному відношенні Англія у XV і першій половині XVI століття зберегла попередній поділ на графства – найбільші за розміром територіальні одиниці. Графства, в свою чергу, були поділені на сотні чи округи. У середні сотні входило від 10 до 20 селищ. Нагальні питання життєдіяльності сотні, графства вирішували збори. Збори сотні проходили раз на місяць, вони ж посилали представників на збори графства, які скликались двічі на рік. На зборах графства головував шериф, на зборах сотні – його представник бейліф, який відповідав за організацію і збір податків у цьому регіоні. Церковна парафія була найнижчою адміністративною одиницею у країні, очолював її частіше ректор, інколи церковний староста.

Війна Червоної і Білої троянд дезорганізувала функції уряду. Впорядковуючи роботу центральних органів, перші Тюдори повинні були також відродити управління над віддаленими від Лондона регіонами. Головна мета нововведень – створити ефективний контроль на місцях.

У сфері місцевого самоврядування адміністративна робота була досить складною, тому перші королі тюдорівської династії намагались провести корінну реконструкцію системи місцевої адміністрації.

Королівські чиновники стали одними з найбільш значущих осіб у місцевому управлінні, кількість їх значно зросла. До них належали старі посадовці: шериф, бейліф, головний констебль – помічник шерифа. Їх головним завданням було підтримання громадського порядку. Поряд з ними з кінця XV ст. до штату управління вводились нові посадові одиниці, такі, як лорд-лейтенанта і його оточення: різні збирачі королівських податків, депутати, службовці в судових відомствах, з питань тюрем, лікарень, опіки.

Формування апарату чиновників поєднувалось з визначенням їх нових функцій. Так, відбувалося з посадою шерифа, поява якої у адміністративному управлінні Англії відноситься ще до кінця англосакської епохи [11.-С.109]. У цей період шериф був великим землевласником, який відповідав за доходи корони і намісником вельможі-олдермена, який, у свою чергу, керував народними зборами у графствах та вибирався з числа родової знаті.

Після нормандського завоювання посада шерифа за всіма офіційними документами проходить як посада королівського чиновника. На відміну від попередніх виборних олдерменів, шериф призначався королем. Визначились його основні обов'язки: збирач королівських податків; обнародування та впровадження в життя королівських розпоряджень; підтримка громадського порядку, арешт злочинців, адміністративне розслідування, дрібні злочини, наприклад, крадіжки, підготовка справ до розгляду в суді, виконання вироків суду; підбір і підготовка збройних сил. У XI-XII ст. посада шерифа перетворювалась на провідну в адміністрації графств. Як головний представник королівської влади на місцях, він виконував судійські, військові та адміністративні функції.

Англійський дослідник Дж. Макі прослідкував зв'язок посади шерифа в графствах з представниками шляхетних сімейств. Бажання королівської влади обмежити повноваження шерифів було обумовлене, з одного боку, небезпекою посилення окремих знатних родів, які намагалися зробити цю посаду спадковою, а з іншого боку, посада обіцяла не тільки велику судово-адміністративну владу на місцях, але й фінансові вигоди, що вело до зловживання цією владою в окремих регіонах. Тому, як відзначає Дж. Макі, вже за часів Генріха VI та Едуарда IV були зроблені спроби зменшити повноваження шерифів. Так, частково обмежувались судові функції цієї посади [5.-Р.194]. Д. Елтон вважав, що саме труднощі контролю над шерифами змусили королівську владу позбавити цю службу важливих прав [3.-Р.170-176]. Звуження судово-адміністративних обов'язків шерифа та скорочення терміну служби до одного року дало привід історикам говорити про занепад інституту шерифів наприкінці XV – на початку XVI ст.

Історик С. Менінг, на противагу цій точці зору, висловив думку, що 1530 рік вніс суттєві зміни у становище шерифів – шерифські контори захистили себе від знищення завдяки фінансовій життєздатності. Шерифи інколи виступали суттєвими кредиторами корони і збагачували казну. Шериф відповідав пункт за пунктом за кількість прибутків, але при цьому він міг займатися господарством та сплачував встановлені казначейством суми таким чином, що зберігав залишок, за який сплачував витрати контори та одержував фінансові вигоди [12.-Р.682]. Життєздатності цієї посади в значній мірі сприяв той факт, що шерифи активно використовували старі, ще англосаксонського періоду, органи місцевого самоврядування – збори сотень та графств.

На початку XVI ст. місцеві общини графств продовжували залишатись реально діючим органом. Найнижчою адміністративною одиницею Англії XVI ст. була церковна парафія. Одна або декілька сільських та міських общин складали церковний прихід, яким керувало прихідське зібрання. На церковну парафію вплинула Реформація та наступна за нею секуляризація церковних земель, які позбавили церкву основних джерел прибутку. Функції доброчинства, які раніше виконувались церквою, тепер були

покладені королівською владою на церковну парафію. Поступово функції зібрань були розширені.

Зв'язавши себе з церковно-приходською організацією, місцеве самоуправління стало піклуватися про бідних, опікуватися будівництвом доріг, общинними податками тощо.

Община мала велику самостійність у різноманітних сферах, однією з яких і була судова. Вищим органом общини були збори, які мали велику адміністративну владу: розглядали питання про вибір урядовців, оподаткування та інше. Утримання контролю над общиною стало основним фактором, який допоміг збереженню та зміцненню шерифської адміністрації. Саме шерифи займали провідне місце у ранньотюдорівській адміністрації під час проведення виборів у парламент. Про це свідчать численні листування шерифів та королівських сановників напередодні виборів. Як, наприклад, вибори 1536 р., що супроводжувались активним листуванням шерифа Кентербері Джона Хобіеса і Томаса Кромвеля, мета якого полягала у проведенні на виборах, через збори графств, потрібних королівській адміністрації кандидатів [13.-Р.13-14; 14.-Р.289].

У XVI ст. шерифи стали підпорядковуватися мировим суддям, їх функції частково переплітались. Судді, як представники виборної місцевої адміністрації, зайняли центральне місце в управлінні графствами. Однією з головних функцій мирових суддів була організація судочинства на місцях, але, крім того, вони виконували фіскальні функції, вирішували питання, пов'язані з виробництвом та торгівлею, регулювали ринкові ціни, встановлювали розміри заробітної платні тощо.

Враховуючи той факт, що у XVI – на початку XVII ст. церковна парафія була підпорядкована мировому суду графства, можна погодитись з існуючою точкою зору, що Тюдори у тій чи іншій мірі контролювали ситуацію на місцях. У цей період мировий суд був у більшій мірі органом центральної влади, ніж місцевого управління [10.-С.102].

Намагання максимально посилити контроль на місцях з центру обумовлене введенням Тюдорами нових посад. Так, вищим урядовцем у місцевій ієрархії графства стає лорд-лейтенант, який спочатку виступав офіційним хранителем документів шерифа. Необхідність призначення лорд-лейтенантів у регіонах виникла ще у дотюдорівський період. Едуард IV регулярно, із року в рік, став посилати у Нортумберленд – графство, що межувало із Шотландією, лорд-лейтенанта у зв'язку із заворушеннями у цьому регіоні, викликаними порушеннями і зловживаннями у системі управління. Ця практика була продовжена у XVI ст. Уся країна надалі була поділена на райони, на чолі яких стояв лорд-лейтенант.

Якщо в дотюдорівську епоху титул лорд-лейтенанта мали право носити лише представники аристократії, то за правління Генріха VII ситуація змінюється. За Тюдорів це були зазвичай представники місцевої знаті, які мали тісні зв'язки з двором. Але владу отримували тільки ті люди, які заслужили довіру короля. Більше того, Тюдори прагнули підібрати на службу людей, які не тільки виявляли вірнопідданські почуття, але й мали певні здібності, що було дуже важливим у сфері адміністративного управління. Так, лорд-лейтенантом Півночі стає граф Нортумберленд, а лорд-лейтенантом Уельсу та Ірландії – герцог Бедфорд, обидва вони висунулися за часів нової монархії [15.-С.233].

Генріх VIII вважав, що немає необхідності ідентифікувати кожне графство з єдиним лейтенантом. Якщо влада лейтенанта не обмежувалась одним графством, то він мав право призначати своїх представників, так званих депутатів, у кожному графстві, і його компетенція поширювалась на ці території. За Генріха VII та Генріха VIII Тюдорів серед головних функцій лейтенантів та їх депутатів слід відзначити контроль за роботою та допомогою комісії з набору військ, що відповідало важливому завданню будь-якої абсолютної монархії – створення постійної армії та поліції. Діяльність лорд-лейтенантів стала складовою частиною цих значних змін військової структури, що здійснювали перші Тюдори. Цими реформами вони намагались не тільки внести

позитивні зміни до формування військових сил держави, але і одночасно підірвати базу для феодального сепаратизму, поглибити консолідацію територій країни.

Це особливо важливо, зважаючи на спадщину громадянської війни другої половини XV ст. Оскільки війна Червоної та Білої троянд не привела до повного зруйнування та підриву системи приватних феодальних дружин, політика Генріха VII у військовій справі полягала в тому, щоб остаточно вивести з використання феодальну систему набору військ і звільнити вербування солдат у графствах від впливу баронів.

Прообразом інституту постійної армії в Англії стали загони гвардійців та озброєних джентльменів, утворені Генріхом VII [16.-С.417]. Ця королівська гвардія, яка мала в своєму складі близько 200 осіб, повинна була задовольняти воєнні потреби королівського двору.

Англія, однак, не була позбавлена і великих воєнних ресурсів. Традиційно тих, хто бажав поступити на службу, записували у війська через посередництво знатного джентльмена, який брав зобов'язання служити королю за вказану суму платні, а сам приводив з собою, згідно з договором, певну кількість людей. Ще відповідно до Вінчестерського статуту Едуарда I (1272-1307), кожний чоловік, який досяг 15 років, але не старший 60, повинен був з'явитися, у випадку вимоги, на захист країни, при цьому запастися необхідним озброєнням, яке визначалось річним прибутком земельного володіння та загальною вартістю рухомого майна. Незаможному населенню наказувалось озброюватись луками та стрілами. Генріх VII користувався цією системою і вважав її достатньою для своїх цілей. У разі зовнішніх конфліктів полки формувались шляхом набору волонтерів. Після закінчення війни заключені контракти завжди вичерпували себе і війська розпускались.

Остаточним скасуванням феодальної системи набору військ повинна була займатися Зоряна палата. У 1495 р. Генріх VII обнародував акт, згідно з яким накладалось покарання за дезертирство [14.-Р.5-6]. Цей акт закликав забезпечити ту кількість солдат, яка була законтрактована на певний період.

За правління Генріха VIII саме лейтенанти та їх депутати стають провідними державними урядовцями, відповідальними за збір, навчання, забезпечення підрозділів, від яких залежав захист країни. Якщо раніше королівські збройні сили поповнювались за рахунок представників військово-службового стану, що виконував свої васальні обов'язки, то після ліквідації васальної системи місцеве ополчення стало основною силою, що захищала Англію від зовнішнього ворога та придушувала соціальні вибухи всередині країни. Лорд-лейтенанти складали списки тих, хто повинен був нести військову службу. Вони мали право набирати і контингент, який потім служив за кордоном.

У цілому центральний державний апарат не займався управлінням армією. Існуюча система задовольняла, доки Тюдори дотримувались відносно мирної політики, але з початком воєнних дій картина змінювалась, потрібні були додаткові заходи для створення військ, тобто постійна армія в ці періоди була б більш доцільною. Та ні Генріх VII, ні Генріх VIII не створили постійну армію. Це було пов'язане не тільки з фінансовими, політичними проблемами, але й з особливістю географічного положення країни. Виходячи з цього, держава потребувала не стільки армії, скільки флоту. Генріх VII, один із перших монархів, який став заохочувати кораблебудування і заснував для цього спеціальні субсидії. І хоч королівський флот у ранньотюдорівську добу складався з 40-50 кораблів, він міг збільшитись у разі необхідності в декілька разів за рахунок приєднання суден купців та приватних кораблів [17.-С.168]. Саме флот стане в майбутньому опорою збройних сил англійської монархії. Важливим елементом розвитку місцевого управління стало залучення центральною владою до управління на місцях мешканців цих регіонів через створення спеціальних комітетів, до яких призначались люди, спроможні виконати певні доручення уряду.

Англійський дослідник Д. Таннер у коментарях до джерел підкреслював, що Тюдори керувались тим фактом, що на місцях урядовці краще знають територіальні особливості і ефективно можуть вирішити певні завдання уряду [14.-Р.452-453]. На їх основі створювались спеціальні комітети для вирішення певних завдань на місцях. Так, організовувались, наприклад, комісії з розпуску малих монастирів, з аналізу судових справ на місцях, комісії, які займалися освоєнням болотних земель, водних шляхів та інші [14.-Р.452]. Дж. Елтон відзначав, що саме представниками на місцях, “місцевими джентльменами”, які виконували накази уряду, здійснювався реальний нагляд за регіонами. І дрібне, і середнє дворянство активно брало участь у роботі вищезгаданих комісій, незважаючи на те, що вона не оплачувалась, але відкривала великі можливості для вирішення особистих потреб. Кількість комісій у різних регіонах була неоднаковою – від 10 до 40-50 в середньому. Наприклад, у Рутланді за Генріха VIII їх було 15, а в Кенті – 80 [18.-Р.453].

Поряд із сільськими регіонами Тюдори активно створювали систему контролю та впливу на політику міського самоврядування. За підрахунками англійських істориків П. Кларка та П. Слейка, які вивчали розвиток англійських міст XVI-XVIII ст., за доби Тюдорів країна нараховувала близько 700 міст. Населення найбільш великих з них – Лондона, Ньюкасла, Норіджа, Брістоля, Йорка тощо складало від 11 до 20 тисяч чоловік, меншими за чисельністю були центри графств, інші міста налічували декілька тисяч жителів [19.-Р.176].

Мери міст фактично були чиновниками корони і здійснювали зв'язок між центральними установами влади та міським управлінням, подібно до шерифів. Адміністративна політика корони по відношенню до міст, як показали дослідження, вже з середньовіччя в значній мірі визначалась матеріальними інтересами [9.-С.197]. Ця тенденція мала місце і у XVI ст. Міські посадові особи виконували цілий ряд функцій державних чиновників: відповідали за збір податків, організацію військових загонів для оборони міста, проводили судові розслідування за дорученням королівських судів тощо. Головним завданням цих осіб, як і шерифів, було підтримання громадського порядку.

Складним питанням для тюдорівської адміністрації залишалась проблема утримання контролю з управління віддаленими регіонами, особливо з огляду на можливу антитюдорівську опозицію. Після придушення повстання 1537 р. уряд Генріха VIII взяв курс на контроль віддалених регіонів, а саме – на остаточне підпорядкування їх у адміністративному та політичному відношеннях. Найслабкіший зв'язок з Лондоном мали околиці – Уельс, Корнуолл та північні графства. За правління Генріха VIII для управління цими регіонами створюються спеціальні установи.

Влітку 1537 р. було опубліковано Акт про створення Північної ради. Вона формувалася під керівництвом Т. Кромвеля та складалася з королівських посадових осіб, які призначав центр. У сферу її управління попали 5 північних округів. Основною метою діяльності ради, як визначив документ, проголошувалась необхідність підняти рівень північних регіонів до рівня більш розвиненого Півдня. Цей постійний бюрократичний орган замінив ради, які час від часу керували Північчю ще з часів правління Едуарда IV. Значення цього факту визначив Д. Елтон, який вважав, що 1537 р. поклав кінець “середньовічній історії Півночі”, коли сепаратизм занепав під централізаторськими тенденціями сучасної держави, реалізаторами яких були Генріх VIII та Т. Кромвель [3.-Р.176].

Генріх VIII, незважаючи на віддаленість північних графств, намагався тримати під власним контролем адміністративне управління в регіоні. Так, у 1544 р. була відправлена спеціальна інструкція, що мала назву “Інструкція його королівської Величності архієпископу Йоркському та іншим нижчезгаданим особам, призначеним його Величністю представниками його Ради в північних землях (1544)”. На початку інструкції король обґрунтував своє бажання призначити архієпископа Йоркського на

державну посаду: “Його Величність, бажаючи спокою і справедливого правління в призначених провінціях, а також добиваючись термінового і упередженого учинення правосуддя, має намір розповсюдити владу та повноваження його гідної Ради, яка називається Королівською радою на північних землях. Його Величність, знаючи про правдивість, мудрість та досвідченість раніше згаданого архієпископа Йоркського, а також упевнений в його розважливості та спроможності вершити правосуддя, насамперед призначає його головою вищезгаданої Ради, а також цим документом наділяє його титулом та званням лорда” [14.-Р.201]. Як свідчить документ, король наділив голову ради особливими повноваженнями в управлінні північними землями: “Голова вищезгаданої ради наданою владою і повноваженнями нехай скличе призначених радою осіб, зараз або пізніше, як він вирішить; а у випадку відсутності цих осіб нехай повідомить їх письмово і призначить їх усіх відповідальними за учинення правосуддя і покарання злочинців належним чином, тобто так, як він і присутні при ньому члени правосуддя серед підданих його Величності вважають за потрібне” [14.-Р.205].

Одночасно Т. Кромвель проводив успішно політику інтеграції Уельсу. У 1534 р. товариш Кромвеля Роланд Лі, єпископ Ковертрі і Ліфлід, стає головою Ради з управління Уельсом, де і працює протягом 6 років. Принципом його діяльності стала ідея, що англійські закони повинні були діяти і на території Уельсу: в судочинстві, у фінансовій сфері тощо. Уельс нарівні з іншими регіонами мав право парламентського представництва. Графства і містечка Уельсу обирали 24 депутати в парламент. Парламентський акт 1543 р. підтвердив законодавчу чинність деяких указів, що діяли на території “домініону його королівської Величності князівства Уельського”. Пункт третій цього документа говорить, що князівство Уельське буде керуватись губернатором та радою, а також іншими урядовцями, як це мало місце раніше; губернатор та рада мали право проводити судові розгляди і виносити рішення у рамках повноважень, наданих їм раніше [18.-Р.335]. Отже, в 1536-1542 рр. Уельс не тільки остаточно увійшов до складу англійської держави, а й підпорядковується загальній системі управління. Нові ради в регіонах будувались у відповідності зі структурою центрального органу управління – Таємної ради.

З приєднанням околиць Тюдори поставили крапку в історії династичної боротьби та антикоролівських заворушень, якими відзначилось XV століття. Такі віддалені землі, як Уельс та північні графства тепер стали частиною всього королівства, а ради, які керували ними, стали складовою ланкою державної бюрократичної машини.

Таким чином, зазначимо, що особливістю розвитку адміністративної системи в період становлення англійського абсолютизму стало збереження органів місцевого самоврядування, а сильний і розвинутий бюрократичний апарат на місцях був відсутній. Характерною особливістю Англії кінця XV-XVI ст., а в подальшому і особливістю організації державної влади у сучасній Великобританії стало делегування більшості функцій внутрішнього управління органам місцевого самоуправління. Саме інститути самоуправління, а не центральні органи влади втілювали в життя політичний курс на місцях. У ранньотюдорівський період ми спостерігаємо процес не тільки трансформації таких органів, як парламент, шерифи тощо, але і їх конвергенції з інститутами особистої влади монарха.

Джерела та література

1. Гнейст Р. История государственных учреждений Англии. – М., 1885.
2. Elton G.R. England under the Tudors (1485-1603). – L., 1989.
3. Elton G.R. The Tudor revolution in the government. Administrative changes in the reign of Henry VIII. – Camb., 1953.

4. Elton G.R. Tudor government. The points of contact // Royal historical Society. – L., 1975. – Vol. 25.
5. Mackie J.D. The earlier Tudor 1485-1558. – Oxford: Clarendon press, 1966; Tudor constitution documents A.D. 1485-1603 / Ed. by Tanner J.R. – Camb., 1922.
6. Гутнова Е.В. Английское феодальное государство в XIV-XV веках // Средние века. – М., 1987. – Вып. 50.
7. Гутнова Е.В. Общины сотен и графств и их взаимоотношения с государством в Англии XIII-XV вв. // Общность и человек в средневековом мире. – Саратов, 1992.
8. Репина Л.П. Место и роль городского представительства в английском средневековом парламенте. // Власть и политическая культура в средневековой Европе. – М., 1992.
9. Репина Л.П. Сословия горожан и феодальное государство в Англии XIV века. – М., 1979.
10. Институты самоуправления, историко-правовое исследование. – М., 1995.
11. Пти-Дютайи Ш. Феодальная монархия во Франции и в Англии X-XIII веков / Пер. с франц. С.П. Моравский. – М., 1938.
12. Menning C.B. Dissolution of the monasteries and the decline of the sheriff // The sixteenth century journal. – 1992. – Vol. XXIII. – №4.
13. Merriman R.B. The Life and Letters of Thomas Cromwell: In 2 Vol. – Oxford, 1902. – Vol. 2.
14. Tudor constitution documents and commentary / Ed. by G. Tanner. – Camb., 1922.
15. Сливко С.А. К вопросу об условиях и путях формирования английского абсолютизма в конце XV века (начало правления Генриха VII Тюдора) // Ученые записки Омского педагогического института. – Омск, 1965. – Вып. 22.
16. Общественная жизнь Англии. Религия, законодательство, наука, искусство, промышленность, торговля, литература, нравы и обычаи в их историческом развитии от древнейшего периода до настоящего времени. – М., 1897. – Т. II-III.
17. Дмитриева О. Англия // История Европы. – М., 1993. – Т. 3.
18. Tudor constitution documents. A.D. 1485-1603, with a historical commentary / Ed. by J.R. Tanner. – Camb., 1922.
19. Clark P., Slack P. English Towns in Transition 1500-1700. – L.; Oxford; N.Y., 1976.

SUMMARY

The article is devoted to the problem of the development of self-government in England in the first part of the 16th century. The author established that the forming of the local bureaucratic personnel represented the convergation of the King's will, who put into operation the posts of state clerks and at the same time kept the institutions of the local authorities. Exactly these institutions of self-government, based on the appointment by election, but not on the central bodies of power, put into practice the political course of the Monarch.

Л.О. Нестеренко

МІЖНАРОДНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ФРАНЦУЗЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ В ЕПОХУ РАНЬОГО НОВОГО ЧАСУ

Важливою складовою історії сучасної європейської спільноти є процес формування системи європейських держав, основні події якого припадають на період XVI-XVII ст. – перехідну епоху від середньовіччя до нового часу. Розвиток французької державності займає в цих подіях чи не ключове місце. За визнанням французьких істориків, яке образно виразив Ф. Бродель, Франція – це дитя Європи, яка стала й умовою її існування [1.-С.150]. Визначення її державності – невід'ємна частина становлення європейської системи. В її варіанті інтегрування до політичної структури